

NATUURHISTORISCHE EN ANDERE NOTITIES NATURAL HISTORY AND OTHER NOTES

Privé uitgave: H.K. Mienis, Kibboets Netzer Sereni, IL-7039500, Israël
Privately published: H.K. Mienis, Kibbutz Netzer Sereni, IL-7039500, Israel

Downloadable from: http://israel-nature-site.com/?page_id=1872%E2%80%8F

INHOUD-CONTENTS

Voorwoord – Preface.....	2
Mienis, H.K.: Een reusachtig Hoornaarnest in de Twigen, Joure, Friesland	3
Mienis, H.K.: Various observations concerning the fauna and flora of 'En Yered, a spring between Mishmar Ayalon and Tel Gezer, Israel	7
Mienis, H.K.: First record of the invasive bug <i>Deroplax silphoides</i> from a garden in Kibbutz Netzer Sereni, Israel	12
Mienis, H.K.: Geen rups maar de larve van een Bladwesp <i>Tenthredo marginella</i>	14

Voorwoord

Dit 16^{de} nummer van 'Natuurhistorische en Andere Notities – Natural History and Other Notes' bevat vier korte notities gebaseerd op vondsten, waarnemingen of studies gedaan in Nederland of Israël.

Deze nieuwsbrief is voorlopig gepland als een kwartaal uitgave. Van elk nummer zullen 50 gelijktijdig gedrukte exemplaren verschijnen die voornamelijk bestemd zijn voor bibliotheken van instituten en museums. Daarnaast is elk nummer ook gratis elektronisch verkrijgbaar via de website van mijn collega en vriend Oz Rittner:

http://israel-nature-site.com/?page_id=1872%E2%80%8F

Hoewel deze uitgave geheel voldoet aan de eisen die de 'Internationale Commissie voor Zoologische Naamgeving' gesteld heeft voor een wetenschappelijk tijdschrift, zullen in dit tijdschrift geen artikelen gepubliceerd worden die van invloed zijn op de naamgeving van een of andere wetenschappelijke eenheid.

Artikelen mogen overgenomen worden mits de schrijver daarover geïnformeerd is en de bron genoemd wordt.

Deze publikatie wordt geïndexeerd in de Zoological Record.

Ondertussen heeft deze publikatie een officieel 'International Serial Standard Number' ontvangen:

ISSN 2518-5705

Preface

This 16th issue of 'Natuurhistorische en Andere Notities – Natural History and Other Notes' contains four short notes based on finds, observations or studies made in the Netherlands or Israel.

This newsletter is planned for the meantime as a quarterly. Of each number 50 simultaneously printed copies will appear which are primarily intended for libraries of institutes and museums. In addition each issue is downloadable free of charge by means of the website of my colleague and friend Oz Rittner:

http://israel-nature-site.com/?page_id=1872%E2%80%8F

Although this publication meets the standards of a permanent scientific journal as stipulated by the 'International Commission for Zoological Nomenclature' no articles will be published in this journal which will influence the nomenclature of a certain taxonomic unit.

Articles may be reprinted on the understanding that the author is informed about it and the source mentioned.

This publication is being indexed in the Zoological Record.

In the meantime this publication has received an official 'International Serial Standard Number':

ISSN 2518-5705

Een reusachtig Hoornaarnest in de Twigen, Joure, Friesland

Henk K. Mienis

Kibboets Netzer Sereni, IL-7039500 Israel

mienis@netzer.org.il

A gigantic Hornet nest in the Twigen, Joure, Friesland

During a survey of the terrestrial- and aquatic mollusc fauna of the normally closed Nature Reserve 'De Twigen' a very large Hornet nest was seen. The nest covered completely a wooden nest-box which was attached to the stem of a tree at the east side of the Nature Reserve. Hornets seem to be regularly present in that part of Friesland where Joure is situated.

Aan de westkant van Joure ligt een natuurgebied ingeklemd tussen de snelweg A-7 en de Tramwei, een deel van de weg die parallel liep aan het traject van de tramlijn tussen Joure en Sneek. In het zuiden wordt het natuureservaat 'de Twigen' begrensd door de Woudfennen en in het noorden door de Alde Wei, een zijtak van de Langwarderwielen.

De Twigen beslaat ongeveer 20 hectare en nadat het na de aanleg van de A-7 eigendom werd van de Dienst Domeinen, werd dit belangrijk verbingsgebied tussen de Friese Meren en enkele natuurgebieden aan de noord-westkant van Joure, in 1995 gekocht door de gemeente Skarsterlân, nu de Fryske Marren. Het is een gesloten natuurgebied dat sinds 2000 beheerd wordt door de Stichting Natuurgebied De Twigen (Bergsma, 2017).

Het is een vrij drassig terrein op een tamelijk zure grond en staat bekend om zijn rijkdom aan vogels, vleermuizen, amfibieën en insecten.

Daar niets bekend is over de aanwezigheid van weekdieren: terrestrische- en aquatische mollusken, werd op 8 oktober een oriënterend bezoek gebracht aan de Twigen in gezelschap van Judith Gerritzen en nogmaals alleen op 9 oktober voor een wat meer diepgaand onderzoek. De resultaten van dit weekdieronderzoek zullen binnenkort elders gepubliceerd worden (Mienis, 2018).

Om een indruk te krijgen van de omvang en variatie van het natuurgebied hebben we op 8 oktober een wandeling gemaakt van zuid naar noord langs de oostkant van het beboste gedeelte. Ongeveer halverwege troffen we een reusachtig Hoornaarnest aan dat ruimschoots een houten nestkast bedekte op een boom (Fig. 1).

Een Hoornaar *Vespa crabro*, ook wel Paardenwesp en in het Fries 'Hoarnbij' genoemd, is de grootste wesp soort die in Nederland voorkomt. Ofschoon de Hoornaar door zijn grootte er angstwekkend uit ziet, is zij veel minder aggressief dan de Gewone wesp *Vespula vulgaris*, die tegenwoordig ook wel de "Limonadewesp" genoemd wordt.

De Hoornaar is niet alleen aan zijn grootte gemakkelijk te herkennen: volwassen exemplaren worden wel 38 mm lang, terwijl Gewone wespen slechts de helft van deze

lengte bereiken, maar vooral door de roodachtige dwarsstrepen op de kop van de wesp (Fig. 2).



Fig. 1: Het Hoornaarnest in de Twigen (Foto: Henk Mienis)

De volwassen Hoornaar voedt zich vooral met boomsappen en sap van overrijpe vruchten. Daarnaast worden veel maden en andere insecten gevangen, maar die worden niet zelf door de volwassen wespen gegeten. Zij vormen het voedsel voor de larven van de Hoornaars.

Het nest van de Hoornaar wordt van "papier" gemaakt. Hierbij wordt niet echt papier naar het nest vervoerd maar met de kaken stukgemalen stukjes hout en andere

plantendelen. Zij bouwen hiermee soms heel grote nesten waarvan het begin vaak een holte is in een boom, een muur of zelfs in de grond. Vaak vormt ook een nestkast aan een boom het begin van een nieuw wespennest en daarom vormde het bouwsel dat we in de Twigen zagen dan ook geen verrassing. Het was meer de reusachtige afmetingen van het nest, dat zelfs vrij duidelijk zichtbaar was vanaf het fietspad langs de Tramwei.



Fig. 2: Hoornaar *Vespa crabro* (Foto: John White)

In het verleden is reeds een dergelijk nest rondom een vogelhuisje in Joure aangetroffen (Postma, Sikkema & Tamminga, 2011: 19). Terwijl de Hoornaar ook vermeld is geworden van elders in de omgeving van Joure op de website van <https://waarneming.nl>.

Dit is niet zo vreemd omdat Hoornaars nooit twee keer hetzelfde nest bewonen. Het is zelfs zo dat alleen de bevruchte jonge koningin de winter alleen in het oude nest overleeft. Vroeg in het voorjaar verlaat zij dan het nest en start met de bouw van een nieuw nest.

Hoornaars zijn veel minder agressief dan Gewone wespen en onder normale omstandigheden worden mensen dan ook niet gauw gestoken. Krijgt men toch een steek dan is die vrij pijnlijk maar de bijverschijnselen zijn veel minder dan bij een steek van een Honingbij. Dit komt omdat het gif veel minder sterk is en gebruikt wordt om insecten te doden.

Dankwoord

Mijn dank gaat uit naar mijn nichtje Judith Gerritzen (Joure) voor haar begeleiding en rondleiding in het Natuur Reservaat 'De Twigen'. Eveneens dank ik John White voor het gebruik van zijn foto.

Geraadpleegde literatuur

Bergsma, D.J., 2017. De Twigen. Wikipedia

Mienis, H.K., 2018. Een eerste verkenning van de land- en zoetwatermollusken van het natuurgebied 'De Twigen', Joure, Friesland. Spirula (in voorbereiding).

Postma, J., Sikkema, M. & amminga, G., 2011. Commissie broedzorg. Boerenland Vogels Nederland (BFVW), 1910: 16-27.

www.boerenlandvogelsnederland.nl/Uploaded_files/Naslagwerk/bfvw-jaarverslag-fryslan-2010.f048e8.pdf

Various observations concerning the fauna and flora of 'En Yered, a spring between Mishmar Ayalon and Tel Gezer, Israel

Henk K. Mienis

The Steinhardt Museum of Natural History – Israel National Center for Biodiversity Studies,
Tel Aviv University, IL-6997801 Tel Aviv, Israel,

and

National Natural History Collections, Berman Building Room 119, Hebrew University of Jerusalem,
Edmond J. Safra Campus, IL-91904 Jerusalem, Israel.

mienis@netzer.org.il

Diverse observaties betreffende de fauna and flora van 'En Yered, een bronnetje tussen Mishmar Ayalon en Tel Gezer, Israël

Niet ver van Tel Gezer waar resten van een belangrijke historische stad zijn gevonden bevindt zich een bronnetje: 'En Yered (officieel 'En Vered, hetgeen een homoniem van de moshav 'En Vered is in een ander deel van Israël). Heel lang geleden was deze bron waarschijnlijk veel groter en haalden de inwoners van Tel Gezer hier hun drinkwater vandaan. Ook werd later in de Middeleeuwen water via een voor een groot deel ondergronds lopend aquaduct naar de Arabische stad Ramla gevoerd.

Vanaf 1970 heb ik zo nu en dan de fauna en flora van 'En Yered onderzocht. Dit heeft slechts vijf soorten aquatische slakken opgeleverd die waarschijnlijk allen eens door mensen naar deze bron zijn gebracht: twee soorten die elders in Israël gewoon op natuurlijke wijze voorkomen: *Islamia gaillardotii* en *Heleobia contempta*, en drie invasive soorten afkomstig uit Noord-Amerika: *Physella acuta*, *Planorbella duryi* en *Pseudosuccinea columella*. Daarnaast konden enkele andere aquatische dieren geregistreerd worden waaronder twee exotische vissen: het Muskietenvisje *Gambusia affinis* en een veel grotere niet verder gedetermineerde vissoort. Ook komt daar de bedreigde *Ommatotriton vittatus* voor, ofschoon deze salamander veel lijdt door de aanwezigheid van het Muskietenvisje. Interessant is nog de vermelding van de vondst van een niet verder gedetermineerde Paardenhaarworm (Gordiidae).

Between Mishmar Ayalon and Tel Gezer an interesting spring is situated of which the official name reads 'En Vered. Since 'En Vered is also the name of a moshav near Tel Mond the alternative name for the spring along the ancient road from El Kubâb to Tel Gezer: 'En Yered, is used throughout this article. Other former names are 'Ain Yerdeh, 'Ain Yered and 'En or 'Ain Yarda.

During historic times 'En Yered was apparently the main water source for the inhabitants of Tel Gezer. The British archaeologist R.A.S. Macalister (1912) discovered during his excavations (1902-05 and 1907-09) carried out in the area of Tel Gezer a Roman bathhouse near the spring and during the Middle Ages it was the main source of the water carried by means of an aquaduct from Gezer to Ramla (Ne'eman, 1961).

During my first occasional visits to the Tel Gezer area in the years 1970-1980 hardly any water was present in the spring. Its surface was usually covered by a thick layer of decaying *Lemna* and other material of organic origin. If there was still any water below that layer then it was a foul smelling anaerobic blackish substance without any trace of aquatic snails.

No observations are available from the period 1980-1990, however in the last decennium of the 20th Century the spring was briefly visited on 28 January 1993,

March 1995, 26 February 1996 and 7 March 1996, while in the 21st Century we sampled the spring on 9 April 2012, 12 March 2013 and most recently on 29 November 2017.

At the end of the 20th Century there were obvious signs that the spring was taken care of by people living in the neighbourhood. The spring had been cleaned, carried water the whole year round and had been stocked with some fairly large fish with a size of 20-25 cm, molluscs and aquatic plants. Among the latter was Straight vallisneria or Eel grass *Vallisneria spiralis* with leaves of more than a meter in length. Most exotic species had again disappeared in the beginning of the 21st Century and the large fish species had been replaced by Mosquito fish of the genus *Gambusia*.



Fig. 1: A completely dry 'En Yered, situation 27 November 2017 (Photo: Henk Mienis)

Excess water spills from its west side of the basin where the rim shows an artificial notch and drains westwards into the nearby Nahal Gezer. In that shallow muddy area the Narrowleaf water-plantain *Alisma gramineum* has been found. It is a rare species in Israel and 'En Yered is the only locality of it outside the former Hula region and the Golan Heights. It has to be considered endangered at 'En Yered because the drainage area becomes more and more overgrown by Giant cane *Arundo donax*.

The aquatic mollusc fauna

The following five freshwater gastropods have been found so far in 'En Yered:

Family Hydrobiidae

Islamia gaillardoti (Germain, 1911)

Few on *Vallisneria*, leg. H.K. Mienis, 26 February 1996 (SMNH MO 81992).

Family Cochliopidae

Heleobia contempta (Dautzenberg, 1911)

In bottom sample, leg. H.K. Mienis, 28 January 1993 (SMNH MO 62633); extremely common in bottom sample, leg. H.K. Mienis, 26 February 1996 (SMNH MO 81995).

Family Physidae

Physella acuta (Draparnaud, 1805)

In the basin, leg. H.K. Mienis, 7 March 1996 (SMNH MO 81993); both in basin and effluent, leg. D. & H.K. Mienis & A. Israeli, 9 April 2012 (SMNH MO 75832); especially in the effluent of the basin, leg. D. & H. Mienis, 12 March 2013 (SMNH MO 77891 & HUJ MOL 54973); numerous empty shells among the bottom debris in the dried out basin, leg. H.K. Mienis, 29 November 2017 (SMNH MO 82325).



Fig. 2: *Planorbella duryi*



Fig. 3: *Pseudosuccinea columella*

(Both photos: Oz Rittner)

Family Planorbidae

Planorbella duryi (Wetherby, 1879)

On the walls of the basin. leg. H.K. Mienis, 28 January 1993 (SMNH MO 62632); idem, leg. H.K. Mienis & R. Gerritzen, March 1995; few at the base of *Vallisneria*, leg. H.K. Mienis, 26 February 1996 (SMNH MO 81994).

Family Lymnaeidae

Pseudosuccinea columella (Say, 1817)

In effluent of the basin, leg. D. & H.K. Mienis & A. Israeli, 9 April 2012 (SMNH MO 76324).

The only native gastropods encountered: *Islamia gaillardoti* and *Heleobia contempta*, were most probably introduced when the spring was cleaned and aquatic plants from elsewhere were planted in the water basin. Neither *Islamia*, a typical inhabitant of springs in Israel, nor *Heleobia* has ever been collected before or some years after the returning deterioration of the spring.

The three remaining species encountered at 'En Yered are all invasive species of North-American origin: *Physella acuta*, *Planorbella duryi* and *Pseudosuccinea columella*. All three are at the moment commonly encountered in aquatic biotopes in Israel (Milstein, Mienis & Rittner, 2012).

Besides molluscs various other aquatic animals were seen. They included at least the following species:

Leeches

Family Erpobdellidae

Dina stschegolewi (Lukin & Epstein, 1960)

Numerous under stones 26 February 1996 (Det. H.J. Bromley)

Aquatic beetles

Family Dytiscidae

Agabus biguttatus (Olivier, 1795)

26 February 1996 and 7 March 1996 (Det. H.J. Bromley)

Agabus species

7 March 1996 (Det. H.J. Bromley)

Hydroporus tessellatus (Drapiez, 1819)

7 March 1996 (Det. H.J. Bromley)

Laccophilus hyalinus (de Geer, 1774)

26 February 1996 (Det. H.J. Bromley)

Family Hydrophilidae

Berosus dispar Reiche & Saulcy, 1856

(= *Berosus signaticollis dispar*)

7 March 1996 (Det. H.J. Bromley)

Fish

Family Poeciliidae

Gambusia affinis (Baird & Girard, 1853) – Western mosquito fish

9 April 2012 and 12 March 2013.

Unknown large fish

No specimens were caught of the much larger fish species seen on 26 February 1993.

Amphibians

Family Salamandridae

Ommatotriton vittatus (Gray, 1835) – Banded or Spotted newt

Family Ranidae

Pelophylax bedriagae (Camerano, 1882) – Levantine frog or Levant green frog

Syn.: *Rana levantina* Schneider, Sinsch & Nevo, 1992

Nematomorpha

Noteworthy is still the fact that under a stone just east of the basin a large Horsehair worm was found. This Nematomorph species might belong to *Gordius*, *Paragordius* or *Gordionus* of which representatives are living in Europe.

Adult Horsehair worms are free living in an aquatic or semi-terrestrial habitat. Reproduction is taking place in water; later on the larvae leave the water and stick to the vegetation where they have to be eaten by a host species which is usually an orthopteran (cricket, locust. etc.), cockroach or beetle. They develop in their hosts into extremely long and thin worm-like animals which may reach a length of 30-100 cm. When still in their host they change the behavior of their hosts in such a way that for example orthopterans enter the water where the worms leave their host.

Horsehair worms are rarely collected in Israel and have never been studied from the taxonomic point of view. They are harmless for humans or other vertebrates.

Acknowledgements

I like to thank Dr. H.J. Bromley-Schnur (Jerusalem) for identifying the leeches and aquatic beetles. During my occasional visits to 'En Yered I was often accompanied by one or more of the following persons: Dana Mienis, Amos Israeli and the late Mrs. M. Mienis-Knol, Mrs. I. Houtman-Knol and René Gerritzen. All of them I like to thank for their assistance in the field. Thanks are also due to my colleague Oz Rittner (the Steinhardt Museum of Natural History) for his excellent photographs of the snails.

Epilogue

On the 29th of November 2017 I visited 'En Yered once again. The whole area of the spring was rather filthy with lots of debris scattered around. The spring was completely dry and the well had been used at some time as a public toilet. Not a single living aquatic snail was seen, even not under the many stones on the bottom. Only a few terrestrial gastropods were present which are typical for damp habitats: the snail *Eopolita protensa jebusitica* (Roth, 1855) and the slug *Limacus flavus* (Linnaeus, 1758).

References

- Macalister, R.A.S., 1912. The Excavation of Gezer, 1-3. London.
- Milstein, D., Mienis, H.K. & Rittner, O., 2012. [A Field Guide to the Molluscs of Inland Waters of the Land of Israel], 54 pp. Reshut HaTeva VeHAGanim, Jerusalem & the Steinhardt Museum of Natural History, Tel Aviv University. [in Hebrew]
- Ne'eman, D., 1961. Gezer. [Guide to Historical Sites], 35: 1-23. Mercaz HaHasbarah. [in Hebrew]

First record of the invasive bug *Deroplax silphoides* from a garden in Kibbutz Netzer Sereni, Israel

Henk K. Mienis

Kibbutz Netzer Sereni, IL-70395 Israel

Eerste vermelding van de invasieve wants *Deroplax silphoides* van een tuin in Kibboets Netzer Sereni, Israël

De Afrotropische, invasieve wants *Deroplax silphoides* trof ik op 8 september 2017 voor het eerst aan in mijn tuin in Kibboets Netzer Sereni. Het exemplaar zat verscholen tussen the dikke elliptische bladeren van *Crassula arborescens*, een boom-achtige succulent.

While irrigating my garden on 8 September 2017 I noticed an unknown insect sitting among the leaves of the succulent *Crassula arborescens*. At home I saw that I was dealing with a bug with an interesting blackish-white pattern on its back.

I remembered having seen a photograph of it on the website "Israel's Nature Site", of my colleague Oz Rittner at the Steinhardt Museum of Natural History. Among the photographs of the various bugs living in Israel I came indeed across the one I had collected a few minutes earlier in the garden. It turned out to be *Deroplax silphoides*, Fam. Scutelleridae, an invasive Jewel bug species which had only fairly recently been reported for the first time from Israel (Novoselsky *et al.*, 2015).



Fig. 1: *Deroplax silphoides* (Photo: Oz Rittner)

In that publication it was reported from three different localities in the Negev: Beersheva, Yeruham and Elat, and most of the bugs had been encountered on *Dodonaea viscosa*. In the meantime it has been collected from many other localities throughout Israel (O. Rittner, personal information), while most recently it has also been recorded from Palestine (Handal, 2017).

Here it is recorded for the first time from Kibbutz Netzer Sereni, while also the host species on which it had been found: *Crassula arborescens*, seems to be a new one.

Although today this Jewel bug is widely distributed in tropical and subtropical areas throughout the world *Deroplax silphoides* seems originally to be of Afrotropical origin (Schouteden, 1903).

Acknowledgement

I like to thank my colleague Oz Rittner for the use of his fine photograph.

References

- Handal, E.N., 2017. First record of *Deroplax silphoides* from the West Bank – Palestine. *Entomologia Hellenica*, 26: 13-16.
- Novoselsky, T., Furth, D.G., Eger Jr., J.E. & Zvik, Y., 2015. *Deroplax silphoides* (Hemiptera: Heteroptera: Scutelleridae): a new plant pest in Israel. *Israel Journal of Entomology*, 44-45: 5-12.
- Schouteden, H., 1903. Fauna entomologique de l'Afrique tropicale. Rhynchota aethiopica. I. Scutellerinae et Graphosomatinae. *Annales du Musée du Congo*, 3: 1-131.

Geen rups maar de larve van een Bladwesp *Tenthredo marginella*

Henk K. Mienis
Kibboets Netzer Sereni, IL-7039500 Israël
mienis@netzer.org.il

Not a caterpillar but the larva of the sawfly *Tenthredo marginella*

Some information is given on a caterpillar-like animal seen on Butterbur *Petasitis hybridus* in Joure, Friesland, the Netherlands. In fact it is not a caterpillar of a butterfly or moth, but the larva of a sawfly *Tenthredo marginella*.

Op 4 oktober 2017 reed ik op het fietspad dat door bosschages gescheiden is van de Koarte Ekers aan de noord-oost zijde van Joure toen ik plotseling op een blad van Groot hoefblad *Petasitis hybridus* een nogal vreemd opgerolde rups zag liggen (Fig.1). Bij aanraking en omkering bleef de rups gewoon in die houding liggen. Maar wel kon ik zien dat ik waarschijnlijk niet met een rups te maken had, want daarvoor had het veel te veel "pootjes". Pas toen ik weer in Israël terug was, heb ik deze rups met behulp van de foto's kunnen determineren.



Fig. 1: De larve van een Bladwesp *Tenthredo marginella*
(Foto: Henk Mienis)

Inderdaad was het geen echte rups van een dag- of nachtvlinder maar een larve van een Bladwesp *Tenthredo marginella*, Family Tenthredinidae. Deze larven zien er inderdaad uit als rupsen maar verschillen daarvan door de aanwezigheid van 6 paar of zelfs meer propoten aan het achterlijf terwijl echte rupsen van vlinders tot 5 paar propoten kunnen hebben. Bovendien hebben larven van bladwespen slechts een paar ogen terwijl echte rupsen 3 paar ogen hebben. Door al deze verschillen worden de larven van bladwespen dan ook vaak bastaardrupsen genoemd.

Naast Groot hoefblad komen larven van deze Bladwesp ook voor op Munt (*Mentha*), Weegbree (*Plantago*) en nog diverse andere planten die vooral in een vochtig gebied voorkomen.